

4. Пашинська Л.М. Фразеологічні неологізми в українському мас-медійному дискурсі : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. М. Пашинська; Нац. акад. наук України; Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні. – К., 2011. – 20 с.
5. Середня Н. В. Жанри сучасної журнальної публіцистики та особливості уживання в них фразеологічних одиниць / Н. В. Середня // Мова, культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2005. – [вип. 8]. – Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – С. 201 – 208.
6. Скиба Н. Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця XX – початку XXI століть : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. Г. Скиба; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2005. – 17 с.
7. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. / Л. Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
8. Теклюк В. Фразеологізми як синтаксичні одиниці у публіцистиці / В. Теклюк // Дивослово. – 2002. – № 11–12. – С. 13–18.
9. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДГ – газета «Добрий господар» – 2013.
 ДВ – газета «Дунаєвецький вісник» – 2013.
 ЛУ – газета «Літературна Україна» – 2012.
 ПВ – газета «Подільські вісті» – 2013.
 1+1 – телеканал «Один плюс один».

In the article the different looks of linguists are analysed to determination of the object of phraseology, it is illustrated the examples of the use of phraseological units in the Ukrainian publicism at the beginning of the XXI century.

Key words: phraseological unit, proof connections of words, phraseological neologisms.

В статті проаналізовані різні погляди лінгвістів на визначення об'єкта фразеології, проілюстровано прикладами використання фразеологічних одиниць в українській публіцистиці початку ХХІ століття.

Ключевые слова: фразеологическая единица, устойчивые сочетания слов, фразеологические неологизмы.

УДК 811.161.2'367.625

О.О. Конєєва

ПАРАДИГМАТИЧНА СТРУКТУРА ДІЄСЛІВ ВЗАЄМНОЇ ДІЇ ІЗ СЕМАНТИКОЮ «ДРУЖИТИ»

У статті проаналізовано лексико-семантичні особливості дієслів взаємодії із семантикою «дружити». Розглянуто ядерні і периферійні значення в парадигматичній структурі дієслів.

Ключові слова: дієслова взаємної дії, лексико-семантична підгрупа дієслів взаємодії із семантикою «дружити», архісема, диференційна сема.

Досліджуючи лексичні одиниці, мовознавці приділяють увагу формально-граматичним, функціональним та семантичним особливостям саме дієслів, оскільки цій частині мови властиві різномірні параметричні ознаки, що зумовлені широтою охоплення семантичних зв'язків, різномірністю граматичних категорій та здатністю до виявлення своїх парадигматичних і синтагматичних особливостей у реченні. Так, здійснюючи семантичну класифікацію дієслів, В. М. Русанівський зазначав: «Семантика дієслів тісно пов'язана з їх граматичними функціями. Поєднуваність дієслів з іншими частинами мови, форма поєднування з дієсловом слів, наявність у парадигмі дієслова тих чи інших форм окреслюють його певне значення. Широта граматичного діапазону дієслова дає можливість виділити велику кількість диференційних ознак, що можуть бути покладені в основу його семантичного аналізу» [10, 325].

Зацікавленість семантичними аспектами мови, зокрема дослідження семантики дієслова, реалізується шляхом вивчення дієслівної лексики з огляду на граматичну та лексичну семантику. У лексичній семантиці предметом аналізу мовознавців є природа лексичного значення дієслова, його типологія та структура; розмежування дієслів за типами лексичних значень; номінація, зміни значення дієслівної лексики, полісемія, омонімія, синонімія; природа багатозначності дієслова; лексико-семантична класифікація дієслів; лексична сполучуваність дієслів тощо [5, 16].

Такі дослідження зазвичай проводять в межах певних парадигматичних групувань різного рівня: лексико-семантичних полях, лексико-семантичних групах, підгрупах тощо, які створюються на основі опозицій одиниць таких групувань, класів, підкласів один одному за їхніми інтегральними і диференційними ознаками.

Парадигматичні відношення сприяють систематизації лексичного складу мови, це такі відношення, які створюються в системі або створюють систему мови [6, 10]. Традиційно під парадигматичними розуміють такі відношення, які виникають всередині парадигми, тобто сукупності слів, що є організованою

на основі відношень подібності та відмінності [2, 8]. Як зазначає Р. М. Гайсина, «парадигматична значимість слова створюється в результаті осмислення тих опозицій, тих протиставлень, у які вони входять у межах усього лексико-семантичного поля або в межах лексико-семантичних підкласів цього поля, у межах синонімічних рядів» [3, 62].

Статтю присвячено вивченню однієї з проблем сучасної лексичної семантики, зокрема аналізу структури лексичного значення і парадигматичних відношень дієслів взаємної дії із семантикою «дружити».

Лексико-семантична підгрупа (ЛСПГ) дієслів із семантикою «дружити» входить до лексико-семантичного поля дієслів взаємної дії, які належать до взаємно-зворотних дієслів і утворюють конструкції, які позначають ситуацію з двома або більше учасниками взаємодії, кожен з яких водночас є суб'єктом дії (агенсом) і об'єктом дії (пацієнсом), що підлягає дії з боку іншого аналогічного суб'єкта [11, 232].

До складу лексико-семантичної підгрупи дієслів взаємної дії із семантикою «дружити» входить 25 лексем: *дружити; дружитися; здружуватися – здружитися; подружити; подружитися; передружитися; подругувати; товаришувати; стоваришуватися; приятелювати; сприятелюватися; заприятелювати; заприятелюватися; пізнаватися; водитися; поводитися; знатися; лигатися – полигатися; злигуватися – злигатися; плутатися; поєднуватися – поєднатися; сходитися – зійтися; зближатися – зблизитися; любитися; брататися – збрататися.*

Аналізуючи словникові дефініції та використовуючи метод ступінчатої ідентифікації, який дає можливість підтвердити думку про реальність існування парадигматичних відношень у межах цієї підгрупи, можна зробити висновок, що більшість лексем ідентифікується словосполученнями, які складаються з дієслів *бути, ставати, вступати, мати, заводити* та іменників *дружба, друзі, подруги, товариші, приятелі* або похідних від них прикметників та іменника *стосунки*: стати друзями з ким-небудь (*подружити*) (СУМ, VI, 758)¹; бути подругами (*подругувати*) (СУМ, VI, 758); бути товаришем, товаришами, перебувати в дружніх, приятельських стосунках з ким-небудь (*товаришувати*) (СУМ, X, 162). Словосполучення такого типу можна вважати синонімічними дієслову *дружити*. Деякі лексеми ідентифікуються, крім розглянутих словосполучень, ще й за допомогою дієслів, які входять до складу аналізованої підгрупи: *бути* з ким-небудь у дружніх, товариських стосунках; *дружити* (*приятелювати*) (СУМ, VIII, 107); *подружитися* з усіма, багатьма (*передружитися*) (СУМ, VI, 175). У подібних випадках слово-ідентифікатор і тлумачне слово можна розглядати як синонімічну пару. Отже, всі розглянуті ідентифікатори зводяться до одного дієслова *дружити*.

Структура ЛСПГ дієслів взаємної дії із семантикою «дружити» має ієрархічну будову, яка властива лексемі як одиниці лексичної системи мови взагалі. Отже, лексема має ієрархічну організацію і включає «архісеми» (загальні семи родового значення) та диференційні семи видового значення [4, 371]. Більшість лексем входять до цієї підгрупи основним своїм значенням, становлячи ядро підгрупи: *дружити; дружитися; здружуватися; подружити; подружитися; передружитися; подругувати; товаришувати; стоваришуватися; приятелювати; сприятелюватися; заприятелювати; заприятелюватися; водитися; знатися; злигатися; злигуватися; брататися*. Однак, слід зазначити, що дієслово є настільки семантично багатим і різноманітним класом слів, що деякі з його значень можуть віддалятися від основних значень дієслівної лексеми, а, отже, одне й те саме дієслово може бути віднесеним до різних лексико-семантичних груп. Як азначає Е. В. Кузнецова, «лексико-семантичні групи слів не являють собою чітко й однозначно розмежованих класів лексичних одиниць. Це такі об'єднання слів, які накладаються одне на одне, взаємно проникають одне в одного, «перетинаються» одне з одним. І це не дає підстав для сумнівів у системному характері лексики. Просто суттєвою рисою системності лексики і є цей спосіб існування і взаємодії основних парадигматичних групувань слів» [8, 7]. Зокрема дієслово *брататися* може бути віднесене за своїм первинним значенням ще й до лексико-семантичної групи (ЛСГ) дієслів спорідненості. Усі інші лексеми, такі, як *пізнаватися, плутатися, поєднуватися, сходитися, зближатися, любитися*, перебувають на периферії підгрупи. Периферія охоплює ширшу семантичну сферу, її члени за основним своїм значенням можуть належати як до інших підгруп лексико-семантичного поля (ЛСП) дієслів взаємної дії, так і до інших ЛСП взагалі. Так, дієслово *поєднуватися* основним своїм значенням (з'єднуватися на ґрунті спільних інтересів, поглядів і т. ін.) належить до лексико-семантичного підкласу (ЛСПК) дієслів міжособистісної взаємодії, дієслово *любитися* за основним своїм значенням (почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність одне до одного, кохатися) (СУМ, IV, 563) віднесене нами до ЛСГ дієслів емоційної взаємодії, а лексеми *пізнаватися* і *плутатися* входять до аналізованої підгрупи відповідно другим і десятим значенням.

Архісема «взаємодіяти», яка означає «перебуваючи у зв'язку, взаємно діяти, бути у взаємодії», властива всім лексемам, що входять до лексико-семантичного поля дієслів взаємної дії. Водночас її

¹ Приклади лексем дібрано методом суцільної вибірки із «Словника української мови» в 11 т. (К.: Наук. думка, 1970 – 1980). (Далі – СУМ).

складовою є ядерна сема «дружити», яка притаманна семантичній структурі дієслів взаємної дії із семантикою «дружити».

Метод компонентного аналізу, який слугує дослідникові, за словами Л. М. Васильєва, «доволі надійною опорою при виявленні систематизації семантичних опозицій, при виділенні семантичних класів слів і семантичних моделей речень, при аналізі дериваційних відношень між одиницями мови тощо» [1, 4], дав змогу встановити склад диференційних сем, які разом з категоріально-лексичною семою «взаємодіяти» і ядерною семою «дружити» формують семантичну структуру відповідних дієслів. Це такі диференційні семи: становлення, буттєвості, початковості, кількості учасників взаємодії, способу взаємодії, негативної модальності.

Ядерна сема «дружити» означає «бути в дружбі з ким-небудь. Виявляти взаємну прихильність, відданість, довіру один до одного». Вона уточнюється диференційними семами, зокрема семою **становлення**, яка властива десяти дієсловам аналізованої підгрупи: *здружуватися, подружити, подружитися, стоваришуватися, сприятелюватися, заприятелювати, пізнаватися, поєднуватися, сходитися, зближатися*. Сема становлення означає «встановлювати/створювати дружні стосунки» або «вступати/вступити у дружні стосунки». У словникових дефініціях конкретизаторами цієї семи є дієслова **стати** і **вступити**. Диференційна сема становлення властива переважно дієсловом доконаного виду (крім дієслів *здружуватися, пізнаватися, сходитися* і *зближатися*), що мають у своїй морфемній будові префікси *з-, с-, по-, за-*, які разом з постфіксом *ся-* або без нього вказують на те, що відбувається становлення дії, названої твірною основою: *подружитися* (стати друзями з ким-небудь; заприятелювати) (СУМ, VI, 758); *пізнаватися* (вступати в дружні відносини, знайомитися, зближуватися з ким-небудь, близько узнавати когось) (СУМ, VI, 529). Напр.: «Віки та віки розмежують вас, а проте чимось тобі все ж торкнула душу ця сповідь давньої молоді жінки, видно, поетичної й тонкої натури: зустрінься Інна з нею в житті, певне, *подружились* би...» (Гончар); «Інна з чемності відсіла від них, примостила із стільцем за грушею, але їй не далі, бо ж цікаво було їй послухати цих двох побратимів (так вона їх назвала в думці), подивитись, як *сходяться* люди після одного перевалу літ» (Гончар). Подібні дієслова знаходяться у ядрі ЛСГ дієслів дружби. Значення становлення є в цих лексемах граматично маркованим.

У семній структурі шести дієслів аналізованої підгрупи (*дружити, дружитися, подружувати, приятелювати, знатися, стоваришувати*) є диференційна сема **буттєвості**, яка означає «бути/знаходитися у дружніх стосунках». Словниковим конкретизатором цієї диференційної семи є дієслово **бути**: *дружити* (бути в дружбі з ким-небудь) (СУМ, II, 424); *знатися* (бути знайомим, дружити, приятелювати з ким-небудь) (СУМ, III, 654). Напр.: «– З твоїми оцінками, Інно, могли б запропонувати тобі що-небудь і краще, – сказала Клава Приходько, яка хоч і *дружила* з Ягнич, але завжди їй трохи заздрила» (Гончар); «З якими ти людьми, сину, *подругуєш*? – пита мати?» (Марко Вовчок); «З Ягничем-старшим Чередниченко здавна *товаришує*, і коли той приїздить, то знає Інна, що Сава Данилович їхнього двору не мине, завітає неодмінно» (Гончар). На противагу лексемам, яким властива диференційна сема становлення, ці дієслова знаходяться у формі недоконаного виду і у своїй морфемній будові не мають префіксів (крім лексеми *подружувати*, в якій, однак, префікс *по-* не є словотворчим формантом). Отже, диференційна сема буттєвості є також граматично маркованою.

Диференційна сема **початковості** властива лише двом дієсловом ЛСГ дієслів дружби: *заприятелювати, лигатися*. У словникових тлумаченнях цих лексем міститься інформація про те, що основна дія починається. Ця інформація передається за допомогою слів **почати** і **заводити**: *почати* *приятелювати* (*заприятелювати*) (СУМ, III, 278); *заводити* *знайомство, дружбу* (*лигатися*) (СУМ, IV, 483). Напр.: «Зате з вавельським дідком після того мощно *заприятелювали*, всі сувеніри йому пішли» (Гончар).

Хоч диференційна сема **кількості учасників** взаємодії у словникових визначеннях деяких лексем не має формального та експліцитного вираження, але ця сема представлена у семантичній структурі всіх членів підгрупи (як і ЛСП дієслів взаємної дії загалом). Кількісна характеристика всіх лексем аналізованої підгрупи, крім дієслова *передружитися*, виражається формулою «два і більше учасники ситуації», яка означає, що взаємодіють не менше двох суб'єктів дії. Частина лексем має відповідні словникові конкретизатори, представлені сполуками «з ким-небудь» і «один з одним»: *водитися* (знатися, мати справу, дружити, приятелювати з ким-небудь) (СУМ, I, 718); *поєднуватися* (вступити в інтимні, дружні стосунки; стати близьким одне одному) (СУМ, VI, 767). Кількісна характеристика дієслова *подружитися* виражається формулою «три і більше учасники ситуації», яка означає, що взаємодіють не менше трьох суб'єктів дії. У словниковому тлумаченні міститься конкретизатор цієї диференційної семи, виражений сполукою «з усіма багатьма». Формальним показником кількісної семи для дієслова *передружитися* є префікс *пере-*, який уточнює значення кількості учасників взаємодії, вказуючи на те, що їх не може бути менше трьох.

Частина дієслів ЛСГ дієслів дружби (*дружити, подружити, заприятелювати*) має у своїй семантичній структурі диференційну сему **способу дії**, яка у словникових дефініціях експліцитно

виражається за допомогою прикметника взаємний: *подружити* (виявити взаємну прихильність, відданість, довір'я один до одного) (СУМ, VI, 758); *заприятелюватися* (відчуті взаємну приязнь; заприятелювати) (СУМ, III, 278). Ця диференційна сема додатково конкретизує значення категоріально-лексичної семи «взаємодіяти» і входить до визначення слова-ідентифікатора *дружити*, яке в свою чергу є носієм ядерної семи. Отже, імпліцитно сема способу дії (взаємної дії) властива для всіх членів ЛСГ дієслів дружби. У словниковому тлумаченні лексем *пізнаватися* і *брататися* є інший конкретизатор диференційної семи способу дії. Це прислівник близько в сполученні із дієсловами *узнавати* і *здружуватися*. Для дієслова *любитися* словниковим конкретизатором розглядуваної семи є прикметник глибоку в сполученні з іменником повагу.

Із диференційною семою способу дії пов'язана диференційна сема **негативної модальності**, яка властива трьом лексемам ЛСГ дієслів дружби: *лигатися* – *полигатися*, *злигуватися* – *злигатися*, *плутатися*. Негативна модальність дієслів конкретизується у словниковому визначенні такими виразами: товаришувати (з негативним відтінком) – *лигатися* (СУМ, IV, 483); мати зв'язки, спільні справи (звичайно негативні) – *злигуватися* (СУМ, III, 591); мати зв'язок, дружбу з ким-небудь (непідходящим, небажаним) – *плутатися* (СУМ, VI, 597). Напр.: «Латин старий і *полигався* з Енеєм нашим молодцем» (Котляревський); «Він вже давно *злигався* з недобрими людьми та все з ними в шинку сидить» (Нечуй-Левицький). Інші дієслова цієї підгрупи також можуть мати негативне значення, яке виявляється у відповідному контексті: «Думали [люди], що, може, *подруживсь* він з яким недобрим чоловіком та й смутиться» (Марко Вовчок); «Заборонили [батьки] не тільки *водитися*, але й зустрічатися з тим капосним Васильком» (Смолич).

Отже, вивчення парадигматичних особливостей дієслова, яке характеризується широтою охоплення семантичної сфери, складною і багаторівневою структурою своїх значень, дає можливість виявити системний характер лексики в цілому, дозволяє повніше й глибше ідентифікувати семантику дієслів, сприяє виявленню внутрішньодієслівних зв'язків і відношень [7, 6]. Проведений компонентний аналіз лексико-семантичної підгрупи дієслів взаємної дії із семантикою «дружити» виявив коло диференційних сем, які разом із архісемою «взаємодіяти» і ядерною семою «дружити» формують парадигматичну структуру підгрупи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л. М. Достоинства и недостатки компонентного анализа в семантических исследованиях / Л.М. Васильев // Исследования по семантике. Межвузовский научный сборник. – Уфа : Изд. Башкирского гос. ун-та им. 40-летия Октября, 1984. – С. 3–8.
2. Вердиева Н. Ф. Семантика слова : учебное пособие / Дагестанский гос. ун-т им. В. И Ленина / Н. Ф. Вердиева. – Махачкала : РИО ДГУ, 1987. – 81с.
3. Гайсина Р. М. Значение и синтагматика глаголов: (на материале глаголов отношения). Пособие по спецкурсу / Р. М. Гайсина. – Уфа, 1980. – 79 с.
4. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М. : Наука, 1972. – С. 367–396.
5. Дієслово в лексикографічній системі [Текст] / О. Г. Рабулець [и др.] ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К. : Довіра, 2004. – 260 с.
6. Жукова Л. К. Аспекты изучения лексико-семантической системы языка / Л. К. Жукова. – Симферополь, 1980. – 55 с.
7. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке : Опыт функционально-семантического анализа / Т. А. Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.
8. Кузнецова Э. В. О пересекающемся характере глагольных лексико-семантических групп / Э. В. Кузнецова // Семантика и структура предложения : Лексическая и синтаксическая семантика / Башкирский гос. ун-т им. 40-летия Октября. – [вып. 1.]. – Уфа, 1978.
9. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / редкол. : І. К. Білодід (голова). – К. : Наук. думка, 1970–1980.
10. Сучасна українська літературна мова : Морфологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – 583 с.

В статье проанализированы лексико-семантические особенности глаголов взаимодействия с семантикой «дружить». Рассмотрены ядерные и периферийные значения в парадигматической структуре глаголов.

Ключевые слова: глаголы взаимного действия, лексико-семантическая подгруппа глаголов взаимодействия с семантикой «дружить», архисема, дифференциальная сема.

In the article the lexico-semantic features of verbs of interaction with semantics to “be friends” are analysed. Nuclear and peripheral semantic are considered in the paradigm structure of verbs.

Keywords: verbs of mutual action, lexico-semantic sub-group of verbs of interaction with semantics “be friends”, arhisema, differential sema.